

AHMET YESEVİ ÜNİVERSİTESİ
BİLİŞİM SİSTEMLERİ VE MÜHENDİSLİK FAKÜLTESİ
BİLGİSAYAR MÜHENDİSLİĞİ LİSANS
DÖNEM ÖDEVİ

TOZD-310-02

Kazakistan Tarihi

Kazak milli kimliğinin oluşması sürecinde önde gelen Kazak aydınları

- 1- Ahmet BAYTURSUNOV**
- 2- Alihan BÖKEYHANOV**
- 3- Mağcan CUMABAYEV**
- 4- Mircakıp DULATOV**
- 5- Muhammetcan SERALİN**

HAZIRLAYAN

122132151 Fahri DÖNMEZ

DANIŞMAN

Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ

Aralık 2014

Ahmet BAYTURSUNOV (1872-1937)

Kazak siyasi ve kültürel hayatında önemli bir yere sahip olan **Ahmet BAYTURSUNOV**, 1873'te Kazakistan'ın Turgay eyaletinin Sarıtübek kasabasının Tosın köyünde dünyaya geldi. Kazakların önde gelen bir ailesine mensup olan babası Baytursun Sosakulı, Kazak beylerinden Ümbetey Batır'ın torunudur. **Baytursunov**, ilk eğitimini köyünde okuma yazma bilen kişilerden ve Buhara'da eğitim almış bir mollanın ders verdiği köy mektebinden aldı. Geleneksel tarzda eğitim veren bu mektebi beğenmediğinden, babası onu 1886 yılında iki sınıflı Kazak-Rus okuluna yazdırdı. 13 yaşına geldiğinde babası Rusya hükümetine göre sakıncalı adam olarak görüldüğü için Sibiry'a sürüldü. Babasının haksız yere sürülmesi **Baytursunov'u** derinden etkiledi. Turgay'daki okulu bitirdikten sonra okumaya devam etmek için 1891 yılında Orenburg'daki öğretmen okuluna yazıldı. Bu okulu başarılı bir şekilde bitirdikten sonra önceden düşündüğü gibi Kazak çocuklarını okutmak maksadıyla Aktöbe ve Kostanay'daki köy okullarında daha sonra Kazak-Rus okulunda öğretmenlik yaptı. 1896 yılında Akmola ve Semey bölgesindeki okulları yöneten Alekterov ile haberleşerek Omsk'a gitti. **Baytursunov'un** Alekterov ile görüşmesi onun sonraki hayatını derinden etkilemiştir. Bu görüşmeler sayesinde Rusya hükümetinin Kazaklara yönelik sömürge ve asimilasyon siyasetini fark eden **Baytursunov**, Kazakların Rus asimilasyonundan ancak eğitim yoluyla korunabileceğini anladı. Omsk'tan sonra Karkaralı'ya giderek 1896 yılından 1907 yılına kadar eğitim faaliyetlerini bu şehirde sürdürdü. Karkaralı'da önce öğretmen okulunda sonra Rus-Kazak okulunda görev yaptı. Karkaralı'da ki son dört yılında siyasetle de uğraşmaya başladı. O yıllarda 1905 ihtilali olmuş Kazan, Moskova ve diğer şehirlerde okumakta olan gençler arasında değişim ruhu yayılmış, milliyetçilikten bahsedilmeye başlamıştı. **Baytursunov** Karkaralı'da görev yaptığı yıllarda Çarlık hükümetinin sömürge siyasetine karşı protesto mahiyetindeki şikâyet dilekçesinin yazılmasında da görev aldı. Bu dilekçe, Kazak halkına sosyal eşitlik verilmesi, toprak konusunda Kazakların haklarının korunması ve Kazak bozkırlarında eğitim meselesinin halledilmesi konularını içermektedir. **Baytursunov**, dilekçenin yazılmasında ve yayınlanmasında görev aldığı için 1907 yılında Karkaralı hapisanesinde bir müddet hapis yattı. Rusya hükümeti, steplerde başlayan protesto hareketlerinin geniş kitlelere yayılmasını önlemek için bazı tedbirler almış, Kazak aydınlarının talepleri karşılığında Kazakistan'da bazı iyileştirmeler yapmıştır. 17 Nisan 1905 tarihinde ilkokullarda Kazak dilinde dini eğitim verilmesine izin verilmiştir. Ama bu tür iyileştirmeler Kazakların, memnuniyetsizliklerini gidermeye kâfi gelmemiştir. **Baytursunov**, bu dönemde eğitim faaliyetlerinin yanında edebi çalışmalarına da hız verdi. 1909 yılında İ.Krılov'un "Kırk Misal" adlı eserinin Kazakça çevirisini yaptı. Abay Kunanbayev'den etkilenen **Baytursunov**, bu eserin çevirisinde Kazak kültürel hayatına uygun hikâyeleri tercih etti. Seçilen hikâyeler ve eşleştirilen karakterler yönüyle bu eseri doğal bir pedagoji kitabı niteliğindedir. 1909 yılında

Çarlık Hükümeti siyasetine karşı çıktığı iddiasıyla Semey’de tekrar tutuklanan **Baytursunov**, 1910 yılında sürgün cezasına çarptırılarak Orenburg’a gönderildi. Sürgün yıllarında ilmi ve edebi çalışmalarına devam etti. 1911 yılında şiirlerinden oluşan “**Masa**” adındaki şiir kitabını yayınladı. Kazak halkının bağımsızlık yolunda vereceği mücadelenin edebi manifestosu niteliğinde olan bu eser, **Mircakıp DULATOV’un** yazdığı “**Uyan Kazak**” kitabından sonra Kazakistan’da en çok ses getiren eser oldu. Rus politikalarını ve din adamlarının davranışlarını inceden inceye hicveden ve uyumakta olan halkını yazdığı şiirlerle uyanmaya davet eden **Baytursunov’un** kendi karakterini ve duygularını yansıttığı şiirlerinden oluşan “**Masa**” adlı şiir kitabı, 20.yüzyılın başında Kazak gençleri arasında slogan haline dönüşmüştür. **Baytursunov**, bu kitabında yer alan “Cigan-Tergen” adlı şiirinde halkının artık uyanmasının vaktinin geldiğini belirtti. Şüphesiz ki **Ahmet Baytursunov’a** göre Kazakların uyanması eğitim yoluyla olacaktı. Bu yüzden “**Masa**” adlı şiir kitabında eğitim temalı şiirleri de yer aldı. Rusçadan tercüme ettiği “Okuvga Saguru” adlı şiirinde Kazak çocuklarına vakti boşa geçirmek yerine okula gitmelerini tavsiye etti. İdil-Ural bölgesindeki ceditçi medreselerden mezun olan Kazak aydınlarının öncülüğünde 1911 yılında Troisk şehrinde **Aykap** dergisinin yayınlanmaya başlamasıyla **Baytursunov**, Kazakistan’ın sosyal ve kültürel hayatında gördüğü olumsuzlukları ve eğitim hayatına dair önerilerini bu dergide neşretmeye başladı. **Ahmet BAYTURSUNOV, Alihan BÖKEYHANOV, Mircakıp DULATOV ’un** gayretleri ve İdil-Ural bölgesindeki medreselerde okuyan Kazak gençlerinin destekleriyle 2 Şubat 1913 tarihinde Orenburg şehrinde **Kazak gazetesi** yayınlanmaya başladı. Gazetede baş redaktörlük görevini **Baytursunov**, yardımcılığını ise **Dulatov** üstlendi. Özellikle 1915 yılında **Aykap** dergisinin yayınının durmasından sonra gazete, Kazakistan’da geniş bir okuyucu kitlesine sahip oldu. **Alaş** partisinin kurulması ile birlikte gazete, partinin resmi organına dönüşecektir. **Kazak gazetesi** kullandığı dil ve üslendığı görev itibarıyla Kazak edebi dilinin gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. Bölgesel Kazak kongrelerinin toplanmasında ve bu kongrelerde eğitimle ilgili kararların alınmasında eğitimci olarak **Baytursunov’un** etkisi oldu. Bölgesel Kazak kongrelerinden sonra 21-26 Temmuz 1917’de Orenburg şehrinde toplanan ve başkan yardımcılığını **Baytursunov’un** yaptığı I. Genel Kazak Kongresinde ise eğitimin ilk iki yılda anadilde olmasına ve kitapların Kazakçanın imla kurallarına uygun olarak hazırlanmasına karar verildi. **Baytursunov**, I. Genel Kazak Kongresinden sonra **Alaş partisinin** kurulmasında ve programının hazırlanmasında da görev aldı. Parti programına göre Kazak otonomisi, Rusya Federasyonu’nun bir üyesi olarak yeri geldiğinde komşu halklarla yardımlaşacak, gerektiği zamanda kendi başına hareket edebilecekti. Başta **Ahmet Baytursunov** ve **Alihan Bökeyhanov** olmak üzere Kazak aydınlarının sahip oldukları laik anlayış parti programının hazırlanmasında etkili oldu. Ekim ihtilalinden sonra kurulan **Alaş Orda** hükümetinde Milli Eğitim Bakanlığı yapan **Baytursunov**, içinde **Mağcan Cumabayev’inde** bulunduğu bir ekiple zor şartlar altında Kazak ilk ve ortaokullarında okutulacak kitapların hazırlanması görevini de üstlenmiştir. 1922-1925 yılları arasında Kazakistan eğitim komiserliği bünyesindeki ilmi edebi komisyonun başkanlığını ve Kazak ülkesini araştırma vakfının başkanlığını yürüttü. 1926-28 yılları arasında Taşkent’teki Kazak pedagoji Enstitüsü’nde 1929 yılında ise Almatı Kazak Memleket Üniversitesinde hocalık yaptı. Stalin döneminde Kazak aydınlarına karşı başlatılan yok etme hareketinden nasibini alan **Baytursunov**, 1929 yılında milliyetçilik suçuyla tutuklandı. 1934 yılında serbest kaldıysa da 1937 yılında tekrar tutuklanarak öldürüldü. Aslında **Baytursunov’un** yapmak istediği Arap alfabesini Kazakça için daha kolay kullanılabilir hale getirmektir. O asla Arap alfabesi yerine başka alfabe arayışına girmemiştir. Sovyet döneminde Alfabe değişikliklerine yönelik yapılan baskılarda bile düşüncesini açıklamaktan çekinmemiştir. 1926 yılında yapılan Sovyetlerin ilk Türkoloji kongresinde **Baytursunov** Kazakistan’da eskiden beri kullanılmakta olan ve milli alfabe haline gelmiş olan Arap alfabesinin bırakılarak Latin alfabesine geçilmesinin, halkın asırlara dayanan kendi milli kültüründen ve geleneklerinden ayrılması anlamına geleceğini belirtmiştir. **Baytursunov**, Kazak fonetiğine göre ıslah edilmiş Arap alfabesinin, dildeki sesleri karşılaması yönüyle, okuma-yazma kolaylığı açısından ve dil öğretimi bakımından Latin alfabesinden daha üstün olduğunu dile getirmiştir. 20. yüzyılın basında Kazak düşünce hayatında önemli bir yere sahip olan **Ahmet Baytursunov**, her bakımdan geri kalmış olan Kazakların ancak eğitim seviyesinin yükseltilmesiyle kalkınabileceğine inanmış, bu amaçla

yaptığı çalışmalarını basın yoluyla kamuoyuna sunmuştu. Aynı zamanda siyasetçi olarak da girişmiş olduğu faaliyetlerde her zaman eğitim meselesini ön planda tutmuş, Kazak eğitim sistemini yeniden yapılandırılması için önemli kararların alınmasında etkili olmuştur. Yaptığı çalışmalarla Kazak eğitim sistemine ve edebiyatına sağladığı katkılar **Baytursunov'u** kendisinden sonra gelen Kazak aydınları arasında sembol haline getirmiştir. Sovyet döneminde onun Kazak aydınları üzerinde etkisini bilen Komünist yöneticilerin sosyalist enternasyonalizmi desteklemesi yönünde yaptıkları baskılara rağmen **Baytursunov**, kendi düşüncelerini dile getirmekten asla çekinmemiştir.

Alihan BÖKEYHANOV (1866-1937)

Petersburg'ta Ormancılık Enstitüsü'nde eğitim aldığı dönemde Rusya'da ve Avrupa'da gelişen fikir hareketlerinden etkilenen **Bökeyhanov** Fransız İhtilali ile birlikte dünyada medeni halklar arasında destek bulan özgürlük, eşitlik ve kardeşlik gibi değerlerin Rusya'da da olması gerektiğine inandı. Bu değerler doğrultusunda Çarlık Rusya'dan sonra oluşacak yeni rejimde Kazaklar kendi devletlerini kurabilirdi. XX. yüzyılın başında Kazak aydınlarının lideri konumundaki **Alihan Bökeyhanov'un** liderliğinde Alaş Orda siyasi hareketi ve partisi ortaya çıktı. Enerjik, yüksek ahlak ve yüksek ruha sahip **Bökeyhanov'un** sadece Kazaklar arasında değil, Rusya'nın diğer Müslümanları ve hatta demokrat Ruslar arasında da nüfuz ve itibarı vardı. Gençlere büyük değer veren **Bökeyhanov** Mustafa Çokay ve Zeki Velidi Togan'ın siyasi görüşlerinin olgunlaşmasında emekleri büyüktür. 1912'de Türk ve Tatar Tarihi isimli kitabı yayınlanan genç araştırmacı Zeki Velidî'yi takdir dolu bir mektupla evine davet ederek, üç gün misafir etti. Kitabı hakkındaki olumlu ve olumsuz görüşlerini bildirerek, eserini genişletmesi tavsiyesinde bulundu. Zeki Velidî, hatıralarında, Rusya Müslümanları ve özellikle Türkistan meselelerine vakıf olmasında en büyük desteği Alimerdan Topçubaşı ile **Alihan Bökeyhanov'tan** gördüğünü kadirşinaslıkla belirtmektedir. **Alaş Orda'nın** muhtar bir Kazak devleti kurma çalışmalarının Bolşeviklerce güç kullanılarak sona erdirilmesinden sonra, Sovyet Döneminde **Bökeyhanov** kültürel çalışmalara ağırlık verdi ve S.S.C.B.'nin merkezi basım hanesinin Kazak bölümünde yazar olarak ilmi ve edebi çalışmalarına devam etti ve birçok Batı klasiğinin Kazakça çevirisini yaptı. Gazetecilik faaliyetlerine de devam eden **Bökeyhanov**, sadece üç sayısı çıkacak olan "**Temirkazık**" gazetesini yayınladı. 1927 yılında merkez basım hanedeki görevine son verildi. Pantürkist ve Panislamist düşüncelere sahip olduğu iddiasıyla hapsedilen **Bökeyhanov**, 1927-37 yılları arasında Petersburg'da hapis yattı. 1937 yılında Sovyet yönetimi tarafından idam edildi.

Alihan Bökeyhanov'un Kazak Türkleri toplumunda ileri seviyedeki reformcu oluğu kabul görülmektedir. Başlangıçta kültürel anlamda bir boşluğu dolduran **Aykap** dergisinin zaman içerisinde içerik olarak yetersiz kalması neticesinde, **Ahmet Baytursunov** (1873-1937), **Mircakıp Dulatov** (1885-1935) ve **Alihan Bökeyhanov'un** (1870-1937) gayretleriyle 1913 tarihinde Orenburg şehrinde **Kazak Gazetesi** yayınlanmaya başlamıştır. “**Alaş**” partisi projesinin **Alihan Bokeyhanov** başkanlığında kurulduğuna dair değerli bilgiyi yine **Kazak Gazetesinin** 21 Ekim 1917 yılındaki bir sayısında yayınlanan makalelerde görülmektedir. Genel olarak, **Alihan Bökeyhanov'un** Kazak gazetesinde yayınlanan makalelerinin arasından en önemli ve en değerli olarak iki yüze yakınına değerlendirebiliriz. Bunlar en çok XX. yüzyılın başındaki Kazak Türklerinin siyasi, sosyal, ziraat, toprak, dış ilişkiler, bilim ve eğitim, edebiyat ve miras konuları çerçevesindeki sorunları ele almaktadır. Alt sınıf ve üst sınıf herkes **Kazak Gazetesini** takip etmiştir, **Alihan Bökeyhanov** milliyetçi Kazak Türklerinin lideri olarak ideolojisini gerçekleştirmiştir. **Kazak Gazetesi** aracılığıyla okuma yazmanın gelişmesinin yanı sıra XX. yüzyılın başına doğru bir biçimde milliyetçiliğin oluşumuna etkisi büyük olmuştur. **Bökeyhanov**, Kazak kültürü ve sosyal yapısındaki İslam'dan kaynaklanan unsurları reddetmese de, Rus (Avrupa) medeniyetinden daha fazla unsurun öğrenilmesinden yanaydı. **Bökeyhanov**, Kazak geleneklerinin (özellikle adet hukukunun) korunmasından yanaydı. **Bökeyhanov'un** Kazak geleneklerinin ve Rus (Avrupa) medeniyeti ile kaynaşması yoluyla yapılacak aşamalı reformlardan yana olduğunu ve bu anlamda Valihanov'un varisi olduğunu söyleyebiliriz. **Bökeyhanov'un** yakın arkadaşı olan **Dulatov'un** “**Oyan, Kazak!**” ve “**Bakıtsız Jamal**” yazdıktan sonra aşamalı olarak fikirlerini değiştirdiği ve İslam ile şeriat konusunda daha az yazmaya başladığı görülüyor. Rus (Avrupa) medeniyetinin göçebe medeniyetiyle kaynaşmasını tercih edenler vardı. Tipik olarak **Bökeyhanov** tarafından temsil edilen bu sonuncu eğilimin Alaş hareketinin içinde önemli ölçüde baskın olduğu söylenebilir. Bugün Kazakistan'da Alaş aydınları kahramanlar olarak tekrar ünlü hale geldiler ki bu, olumlu bir gelişmedir. Onların basit milliyetçiler olarak değil, dış medeniyetlere karşı açık fikirli, kendilerini feda etmeye hazır ve kendi halkına karşı bile eleştirel tutum takınabilen insanlar olarak hatırlanmaları gerektiğidir.

Mağcan CUMABAYEV (1893-1938)

1893 yılında Kazakistan'da konargöçer hayat yaşayan bir Kazak avulunda doğar. İlk eğitimini avulunda görür. Okumaya hevesli olan **Mağcan'ı** babası daha iyi eğitim görebilmesi için Kızılcar şehrine gönderir. Burada Şala Kazak Medresesi adı verilen okulda Arapça, Farsça ve Türk yazı dili ile Türk boylarının tarihlerini de öğrenir. **Mağcan** ilk şiirlerini bu medresede iken yazar. İlk eğitimini Kızılyar'da Arapça, Farsça ve Türk dilinde eğitim veren bir medreseden alan şair **Mağcan Cumabayev**, burada doğu edebiyatının Firdevs, Sadi, Ömer

Hayyam gibi birçok ünlü isimlerinin eserlerini tanıma imkânı bulmuştu. Eğitimine devam ettiği Ufa'daki Aliye Medresesinde ise dönemin ceditçi edebiyatçıları ile tanışmış ve onlardan etkilenmiştir. 1910 yılında Şala Kazak Medresesini bitiren **Mağcan**, aynı yıl eğitimine devam etmek üzere Ufa'daki Galiya Medresesi'ne kaydolar. Bu medrese zamanın meşhur medreselerinden biri olup, İslami ilimlerin üniversitesi durumundadır. Ancak **Mağcan** medresedeki hocasının bu medresede onun daha fazla öğreneceği bilgilerin olmadığını söylemesi ve kendisine yeni şeyler öğretecek modern anlamda eğitim veren okullarda eğitime devam etmesi uyarısında bulunması sebebiyle, bu medresedeki tahsilini yarıda bırakır. Aliye medresesinden sonra Omsk'daki Öğretmen okuluna giren **Mağcan Cumabayev** burada Rusçayı öğrenmiş ve birçok batı klasiğini okuma fırsatı bulmuştur. **Mağcan Cumabayev** 1913-1917 yılları arasında Ombi'daki Rus Öğretmen Okulu'nda okuyarak öğretmen olur. 1917 yılında Kazakları Rus esaretinden kurtarmak için çalışan Alaş Orda Partisi'ne girer. Aynı yıl bu partinin öncülüğünde kurulan Alaş Orda Hükümeti'nin Maarif Komisyonu üyesi olur. 1919 yılında Alaş Orda Hükümeti Bolşeviklerle anlaşıp dağılınca **Mağcan**, Bostandıq Tuwı (Hürriyet Bayrağı) adlı gazetenin redaktörü olur. Bu görevi esnasında **Mağcan**, şiirler yanında eğitim öğretim konulu yazılar da yazar. Galiya Medresesinden Kızılcar'a dönen **Mağcan**, Kazak milliyetçisi, şair, yazar ve fikir adamı **Mircakıp Dulatov** ile tanışır ve ondan öğrendiği Rusça vasıtasıyla Rus şair ve yazarlarının bazı Avrupalı şair ve fikir adamlarının eserlerini okumaya başlar. Aynı yıllarda **Ahmet Baytursunov'un** Orınbor'da yayımlamakta olduğu **Kazak Gazetesi'nin** yazı heyetine katılır. Yazmış olduğu Genç Gelin, Kederli Güzele, Dertli Güzele, Dombıra gibi şiirlerinde Kazak kızlarının para karşılığında istemedikleri kişilerle evlendirilmelerinin oluşturduğu sosyal yaralar üzerinde durmuştur. **Cumabayev**, bir Kazak kızının monoloğu şeklinde yazdığı Dileğim adlı şiirinde ise, evlenme çağındaki kızların para karşılığında satılmak istemediklerini dile getirmiştir. Şairin lirik şiirlerinde kadın ve kız, her yönden erkeklerle eşit seviyededir. Yazdığı milliyetçi ve Türkçü şiirlerle büyük şöhret kazanmış bir Kazak şairidir. Şiirlerinde Rusya idaresindeki Türklerin dertlerini ve isteklerini dile getirir. Hatta bunların bazılarında bütün dünya Türklüğünü söz konusu eder. 1920 yılında yazdığı Alıstağı Bavrıma (Uzaktaki Kardeşime) isimli şiirle Türkiye Türklerine seslenir ve İstiklal Harbi yapmakta olan Türkiye Türklerinin dertlerine ortak olur. 1922-1924 yılları arasında Taşkent'te çıkarılan bazı dergi ve gazetelerde görevler alır. 1924'ten sonra Moskova'da Künşiğis Matbaası'nda çalışır ve Kızılcar'daki okullarda öğretmenlik yapar. 1929'da Stalin'in aydın tasfiyesi sırasında milliyetçi, Turancı ve Sovyet rejimine karşı olduğu gerekçesiyle tutuklanarak on yıl hapis cezasına çarptırılır. On yıl bitmeden 1935 yılında tanınmış Rus yazarı Maksim Gorki'nin yardımıyla serbest bırakılıp Kazakistan'a geri dönerse de 1937 yılı sonunda Stalin'in ikinci aydın tasfiyesi sırasında tekrar tutuklanır ve Mart 1938'de kurşuna dizilerek öldürülür. Sovyetler Birliği Komünist Partisi tarafından **Mağcan'ın** eserlerinin okunması, yayımlanması, bulundurulması, hatta adının kitaplarda ve yazılarda geçmesi yasaklanır ve bu yasak 1988 yılına kadar devam eder. Türkçü bir Kazak şairi olan **Mağcan Cumabayev**, şiirlerinde Kazak kimliği ile birlikte genel Türk kimliğine de yer verir. Onun şiirlerinde "Türk", vatan "Turan" da yaşayan, diğer Türk boylarını da içinde barındıran bir "üst kimlik" olarak yer alır. Dolayısıyla Kazaklar da bu üst kimliğin bir parçasıdır. Bu sebeple, Mağcan'ın şiirlerinde "kendi" kavramını "Genel Türk Kimliği"den ayrı düşünmeyip "Kazak Kimliği" ile birlikte ele almak doğru olacaktır. **Mağcan'a** göre Türk, hem akıllı hem de ince ruhludur. Türkler arasında, ilimde olduğu kadar sanatta da başarılı olmuş pek çok şahsiyet yetişmiştir. **Mağcan**, "Türkistan" adlı şiirde İbni Sina ve Farabi gibi Türk büyüklerinden gururla bahseder. **Mağcan'ın** şiirlerinde Kazak kadının dış görünüşü tıpkı divan edebiyatının güzellerini andırır. Kazak kadınları kusursuz bir güzelliğe sahiptirler. **Mağcan'ın** şiirlerinde kadın önemli bir temadır. **Mağcan**, pek çok şiirini Kazak kadınları hakkında yazmıştır. Şair, Kazakları kadına gereken değeri vermediği için eleştirir. **Mağcan'ın** kadına verdiği değeri göstermek açısından "Äyel" (Kadın) adlı şiir oldukça önemlidir. "Dombıra" (Dombıra) adlı şiirde istemediği birisiyle zorla evlendirildiği için ailesine beddua eden bir Kazak kadını vardır. "Qayğılı Suluwğa" (Kaygılı Güzele) adlı şiir **Mağcan'ın** kederli Kazak kadını dile getirdiği şiirlerdendir. **Mağcan**, "Oqçetpestiñ Qıyasında" (Okçetpes'in Yamacında) adlı şiirde Çarlık Rusya'sının Kazakistan bozkırlarını işgaline karşı son istiklâl mücadelesini veren Kazak kahramanı Kene

Sarı Han'ı anlatır. **Mağcan**, "Cawğa Tüsken Canğa" (M. D. ĞA hat)(Düşmanın Eline Düşen Dosta) (**Mircakıp Dulatov**'a mektup) adlı şiiri 1911 yılında "Oyan Qazaq!" kitabı dolayısıyla Çar Hükümeti tarafından suçlanıp, Semey Hapishanesi'nde altı ay hapis yatan Kazak şairi **Mircakıp Dulatov** için yazmıştır. "Täñri" (Tanrı) adlı şiirde Arap da "öteki" olarak yer almıştır. Şair Arapları deve bakıcısı, çıplak olarak olumsuz nitelendirmiştir. "Küz" (Güz) adlı şiirde "öteki" başka milletlerdir ve **Mağcan'a** göre bu öteki, ilim sayesinde milletini mutlu etmiştir. Bu sebeple **Mağcan** burada "öteki"ni takdir eder. **Mağcan Cumabayev** Kazak Türklerinin yirminci yüzyılda yetiştirdiği büyük bir şairdir. Kırk dört yıllık kısa ömrü boyunca halkına karşı kendisini aydın olarak sorumlu hissetmiş ve hem kalemiyle hem de çeşitli faaliyetlerle Kazak halkını bilinçlendirmeyi amaç edinmiştir. Şairin milliyetçi kimliği yazdığı şiirlerine yansımış, şiirlerinde "kendi" genel itibarıyla idealize edilmiştir. Bugün Türkologlar arasında bile uzlaşmanın sağlanamadığı "Kazak mı?", "Kazak Türkü mü" gibi birtakım gereksiz tartışmalara **Mağcan** bundan yıllar önce yazdığı şiirlerde cevap vermiş, "Türk" kimliğini bir üst kimlik olarak değerlendirmiş ve Kazak Türkleri ile Türkiye Türklerini de bu büyük üst kimlikten zaman içerisinde kopan kardeşler olarak değerlendirmiştir. Bu görüş elbette bütün Kazakların görüşü olarak değerlendirilemese de yıllar önce Kazaklar içerisinde çıkan **Mağcan Cumabayev'in** bir Kazak aydını olarak bu bilinçte olması dikkat çekici bir durumdur.

Mircakıp DULATOV (1885-1935)

XX. yüzyıl başında Kazaklar arasında ilericiğin ve siyasî şuurun oluşmasında büyük katkıları olacak eserlerden biri **Mircakıp Dulatov'un** kaleminden çıkmıştır. "**Uyan Kazak**" adıyla 1910'da Ufa'da yayımladığı kitabında **Mircakıp Dulatov** Kazakları etkilemek için eserini Abay gibi manzum olarak kaleme aldı. Eserinde **Dulatov**, Kazakları her şeyi oluruna bırakmaktan vaz geçerek uyanmaya, karanlıklardan aydınlığa çıkmaya çağırırdı. **Dulatov'un** bu kitabının Kazakların uyanışına derin etkisi oldu. **Dulatov** Kazak edebiyatında **ilk roman yazarı** olarak da özel bir yer almaktadır. "**Bahtsız Cemal**" isimli romanında **Dulatov** sadece Kazak edebiyatına roman kazandırmakla kalmadı, aynı zamanda o dönemde Kazak toplumunda ağır şartlar altında yaşayan kadınların sorunlarını da dile getirmiş ve kendinden

sonraki Kazak yazarlarına bu konuda örnek teşkil etmiştir. Kazakların modernleşmesinin kendi içinden çıkardığı düşünürler ve edebiyatçılarla gerçekleşeceğine inanan **Dulatov'a** göre, Puşkin, Gogol, Lermantov, Krilov, Turgenov ve Tolsloy gibi Rus halkına yol gösteren aydınlar gibi Kazaklar arasından da Abay Kunanbayev, **Ahmet Baytursunov**, Akmolla, Meşhur Cüsip gibi Kazak halkının geleceğini düşünen edipler ve aydınlar yetişmiştir. Kazak gazetesi editör yardımcısı **Mircakıp Dulatov** idi. “Oyan, Kazak!”, Dulatov’un 1905-09 yıllarında yazdığı şiirlerin derlemesidir. Bu alışıldık bir şiir derlemesi değildir. Derleme açık sosyal ve politik yaklaşım içerir ve yazarın weltanschauung’unu (dünya görüşünü) açıkça ifade eder. Bu kitap genç **Dulatov’u** Kazaklar arasında çok ünlü yaptı. Abay gibi o da, Kazaklardaki girişim eksikliğini ve tembelliği eleştirir: “Bizim insanımız birazcık olsun şerefli olmak arzusundan ve rekabetçi ruhtan yoksundur.” **Dulatov’un** tutumu çelişkili idi. Duygusal olarak göçebe hayat tarzına bağlılık duyuyor, ancak akılla düşünerek yerleşme fikrini destekliyordu. O, Kazakların topraklarını Rus ve Ukraynalı göçmenlere kaptırmaları üzerindeki kederlerini yazar, ancak onlara karşı kin göstermez. Aksine o, göçmenlerin çalışkanlıklarını över. Dahası o, Kazaklara Rus dili ve Rus bilimleri öğrenmelerini tavsiye eder. **Dulatov’a** göre Rus teknolojisi ve ucuz mal üreten Rusya’daki fabrikalar, insanlar için çalışan Puşkin, Lermontov, Krilov ve Tolstoy gibi Rus aydınları, Kazaklar için birer modeldir. **Dulatov**, Kazakların gelişimi için anahtarın bilgi olduğunu, bunun ise hem İslami öğretilerin hem de Rus (Avrupa) bilimleri olduğunu düşünüyordu. Sonuç olarak genç aydınların görevi, çok okumak, bilgilerini sıradan insanlarla paylaşmak ve insanların yararına çalışmak idi. **Dulatov**, aydınların kendilerini halka adanmaları ve halk birliğinin sağlanması yoluyla Kazakların büyük milletlerle eşit seviyeye ulaşabileceğini düşünüyordu.

Muhammetcan SERALİN (1871-1929)

Gaspıralı'nın fikirlerinden etkilenen Kazak ceditçileri arasında **Muhammetcan Seralin'in** ismi oldukça önemli bir yer tutmaktadır. 1911-1915 yılları arasında **Kazakların ilk dergilerinden** biri olan “**Aykap**”ı yayınlayan **Seralin** basın yoluyla o dönemdeki Kazak toplumunun Rusların toprak gaspı, eğitim, milli kültür ve sosyal eşitsizlikler gibi önemli meselelerini dile getirdi. Kazak basın hayatında önemli yeri olan **Aykap** dergisinde **Seralin** Kazakların Türk neslinden geldiğini, Türk tarihinin de büyük cihangirler ve büyük ilim adamları çıkardığını şu şekilde ifade etmektedir: "Bizim neslimiz Türk'tür. Tarihçilerin dediklerine göre atalarımızın hiç kimseden eksik tarafı yoktur. Onlar bir zamanlar bütün dünyayı titretmişler ve geçmişte

çok büyük medeniyetler kurmuşlardır. Cengiz Han ve Timur Han gibi büyük cihangirler, İbni-Sina ve Cevheri gibi büyük âlimler çıkarmışlardır. Böylesine yüce atanın çocuklarının Türklükten kaçmasının sebebi anlaşılmamaktadır." **Muhammetcan Seralin** yerleşik hayatın avantajlarını savunuyor ve kendisi yerleşerek tarımla meşgul oluyordu. **Muhammetcan Seralin** tarafından Troisk şehrinde yayınlanan **Aykap** dergisi Kazakistan'ın sosyal ve kültürel meseleleri üzerinde önemle duran ve kadın hakları meselesini gündemine taşıyan en önemli yayın organı olmuştur. **Muhamedcan Seralin** Abay'ın hayatı ve şairliği hakkında bilgi veren ilk araştırma makale bu gazetede yayınlanmıştır. Kazak dili ve edebiyatı hakkında **Ahmet Baytursunov'un**, **Alihan Bökeyhanov'un**, **Mircakıp Dulatov'un**, Şakerim Kudayberdioğlu'nun makaleleri, **Mağcan Cumabayev'in**, J.Aymaurov'un, B.Maylin'in, S.Toraygırov'un, G.Karaş'ın vb. şiirleri ve hikâyeleri, edebi eleştiri makaleleri bu gazetede sürekli olarak kendine yer bulmuş ve yayınlanmıştır. Bununla birlikte L.Tolstoy'un, A.Çehov'un, M.Lermontov'un, İ.Krıllov'un eserlerinin çevirileri de yayınlanmıştır. Bu gazete hakkında Muhtar Auezov "Kazak" gazetesi, Kazak halkını ihtiyarlarından emekleyen çocuğuna kadar düşündüren, ölüm uykusundan uyandırıp, cansız teninde yeniden kan dolaştıran, güz rüzgârı gibi serinleten, halkımızın bir araya gelmesinde büyük katkısı olan bir gazete idi." diye yazmıştır. **Kazak halkının ilk sosyal-siyasi, edebi-kültürel dergisi "Aykap"** 1911 yılının başından 1915 yılının sonuna kadar Tomsk şehrinde ayda bir defa, daha sonra ayda iki defa yayınlanmıştır. Toplam 88 sayı yayınlanan bu derginin genel yayın yönetmeni büyük gazeteci, şair, edebiyat araştırmacısı **Muhamedcan Seralin** idi. Dergi, eğitimci demokratik bir yol izlemiştir. Bu dergiyi yayınlamak için akraba Tatar milletinin aydın insanları maddi ve manevi olarak yardım etmişlerdir. "**Aykap**" dergisi ayrıca milli tarih ve kültür araştırmaları hakkındaki makalelere de yer vermiştir. Derginin adı da "Ay, kap!" diye Kazakça pişmanlık manasını veren kelimelerden oluşmaktadır. Bu, "Ah, yazık! Baklalarının arkasında kaldık!" şeklindeki pişmanlığı bildirmektedir. Yani, derginin maksadı, kültürden, eğitimden arkada kalmanın yerinin doldurmak olmuştur. "**Kazakistan**" gazetesi ise 1911 yılından 1913 yılına kadar Orda şehrinde, daha sonra Oral şehrinde basılmıştır. Genel yayın yönetmeni Eleusin Buyrin idi. Gazete demokratik bir çizgi izliyordu ve onun yayınlanmasında ünlü şair Şengerey Bökeyev büyük katkıda bulunmuştur. "Kazakistan" gazetesi bazı meseleler konusunda "Aykap" dergisiyle fikir tartışmaları yapıyordu. Genel olarak, eğitim, sanat, ilim, kültür, kooperatif kurma konuları içeren makaleler yayınlamaktaydı. XX. asır başındaki Kazak toplumunun okuma yazma bilen, kültürlü bir millet olmasını amaçlayarak bu yolda çok çalışanlardan birisi de gazeteci, şair ve yazar **Muhammetjan Seralin'dir**. Onun bizim zamanımıza kadar ulaşan eserleri çok değildir. "Topjarğan", "Gülkaşıma", "Rüstemzarap" destanları, bir öykü tercümesi, beş altı şiiri ve Ekim istilasına kadar devam eden ve yayımlanan günlük makaleleri vardır. Şairin günümüze kadar ulaşan eserlerinin çok olmamasının en önemli sebebi olarak şu iki hususu belirtmemiz gerekir. Birinci sebep, 1900 yılında "Topjarğan", 1903 yılında "Gülkaşıma" destanlarını kitap olarak yayımlayan **M. Seralin'in**, halkın geleceği için yapılacak işlerin direk olarak gazetecilikle bağlantılı olduğunu düşünerek, gazeteciliğe yönelmesidir. XX. asır başında Kazak milletinin hayatını inceleyerek milletinin dünyanın gelişmişlik seviyesinin gerisinde, hala orta çağ karanlığında olduğunu görüp, halkının geleceği için böyle hareket etmiştir. Milletini çok seven şair, bütün enerjisini ve emeğini Kazak toplumunun bu karanlıktan çıkması için yayınlar yapıp, dergi çıkarmak için harcadı. **Seralin** hakkında bilim adamı B. Kencebaev "Gazeteci **Muhammetcan Seralin**" (Jurnalist Muhammetjan Seralin) adlı makalesinde şöyledir; "1890 yılında **Muhammetcan Seralin** Trotski şehrine vardı. Oradaki zengin Tatar İauşev'ten görev aldı. 1909-1910 yılları İauşev'in güvenilir temsilcisi olarak çalıştı. Yani, köylere çıkıp İauşev'in vergilerini topladı". Bu son işi, **Muhammetcan Seralin'in** kendisi de sevdi, bu onun zihinsel gelişmesine tesir etti. Çünkü bu sayede toplumla kaynaştı ve halkın yaşayışını gördü. Köylünün durumu ile şehirlinin durumunu kıyaslama imkânı buldu. Kendi halkının tarımda, siyasette medeniyette çok geride olduğunu fark etti. Halkın tarımsal, siyasi, medeni durumuyla kavradı ve **Seralin**,

Kazak dilinde dergi çıkarmanın 3nemli olduğuna karar verdi. K3ylerde ve Őehirlerdeki samimi insanlar ile konuŐup, dergi çıkarmak için para topladı, h3k3metten izin istedi, basımevi aradı. **Muhammetcan Seralin'in** Kazak dilinde dergi çıkarına d3Ő3ncesi 1911 yılında gerçekleŐti. Bu yılın Ocak ayından itibaren Trotski Şehrinde "**Aykap**" dergisini yayımlamaya başladı. Derginin kurucusu da, yayın m3d3r3 de **Muhammetcan Seralin'in** kendisi oldu. İkinci sebep 3l3m3nden sonra ortaya çıkar. Biz, halkı için 3l3nceye kadar emek sarf eden **Seralin'in** 1937-1938 yıllarındaki baskı rejiminden 3nce, 1929'da vefat ettiğinden bu milliyetçi insanın ailesi; yani okuma yazma bilen, g3z3 açık, çevresinde otorite kabul edilen adamın yakını oldukları için 1937 yıllarından 1950 yılına kadar hakarete uğradılar, dıŐlandılar ve s3r3ld3ler. Şairin birçok eserlerinin bu sebeple kaybolduğunu d3Ő3n3yoruz. Bu olaydan Şairin kızı 'Kazakistan 3yelderi' adlı derginin 1989 yılındaki 8. Sayısında "Atadan Kalan G3z İdik" adlı hatırasında bahsetmiŐtir.

Kaynak:

- *ULUSLARARASI TARİH ve SOSYAL ARAŐTIRMALAR DERĐİŐİ*- Yıl: 2012, Sayı: 7
- *bilig Yaz 2010 Sayı 54: 211-230 yesevi.edu.tr*
- *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/3 Summer 2011*
- *Dumlupınar 3niversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Sayı 22 Aralık 2008*
- <http://kk.wikipedia.org/>
- <http://www.tarih-begalinka.kz/>